Prof. M. LAZERSONA

LEKCIJAS PAR VALSTS TIESIBĀM

Studentu KONSPEKTS.

I.

1928
RĪGĀ
KOMERCINSTITUTA STUD. IZDEVN. KOMIS.
IZDEVUMS.

D. Apta spiestuve, Rīgā.

Prof. M. LAZERSONA

LEKCIJAS PAR VALSTS TIESIBĀM

Studentu KONSPEKTS

I.

1928
RĪGĀ
KOMERCINSTITUTA STUD. IZDEVN. KOMIS.
IZDEVUMS.

Priekšvārds.

Komercinstituts ar savu praktisko pēcpusdienas lekciju iekārtojumu dod iespēju arī pa dienu nodarboties, sagādājot materialos līdzēkļus izglītibas turpināšanai. Skaidrs, kā daļa studējošo šo izdevību arī izlieto. Lai izglītības, respekt. studiju darbu atvieglotu, taī ziņā, kā iespējams vieglāk sagatavoties nolasītās lekcijās, arī tiem, kuŗiem nav bijusi iespēja visas lekcijas noklausīties, mēs, daži studējošie, esam ķērušies pie pirmā mēģinājuma, izdot mūsu lektora, Prof. M. Lazersona kga I. semestra lekcijas „Valsts tiesības«.

Izsakam dziļi izjustu pateicību visiem tiem, kuŗi ir ņēmuši aktīvu dalību mūsu pasākuma veicināšanā, sevišķi cienij. lektora kgm Prof. M. Lazersonam, par dotiem aizrādījumiem konspekta izstrādāšanā un st. A. Šmidta kgm, par lekciju pārrakstīšanu.

Ļoti lūdzam visus klausītājus ņemt pēc iespējas plašāku dalību nākamo lekciju izstrādāšanā, kuŗas ir nodomāts izdot II. semestra beigās.

Ar pateicību uzklausīsim arī norādijumus par pirmā mēģinājumā ieviesušāmies kļūdām un nepilnībām, kuŗas novēršamas nākamo lekciju izstrādajumos. Tāpat uzklausīsim dažādus ierosinājumus, kas var veicināt mūsu pasākumu attīstību. Attiecīgos norādijumos un ierosinājumos lūdzam griesties pie stud. K. A. Zviedra, I. klausītavā. Turpat arī saņemamas iespiestās lekcijas.

Izdevniec. kom.

Kas ir valsts tiesības?

Valsts tiesības ir zinatniska disciplina, kuŗa aptver visu to materialu, kas saistās ar praktisko valsts dzīvi. Lai noskaidrotu tuvāk šo jēdzienu „valsts«, kuŗš īstenībā nesakrīt ar parasto jēdzienu „valsts», tad to mums palīdz divas metodes: 1) realā un 2) normatīvā. Realā metode attiecas uz realo dzīvi un atbild uz jautājumu „kamdēļ notiek viens vai otrs notikums un šī metode attiecas uz zinatni — socioloģiju, kuŗa pieiet pie katra jautājuma no cēloņa (kauzalitates) viedokļa, atbildot uz jautājumu: «kapēc?» Turpretī, normativā metode uzskata visu jurisprudenci kā tādu zinatnes nozari, kuŗas uzdevums ir pētīt sabiedrisko morali un tiesisko atziņu, un kuŗa tamdēļ pieiet pie sava pētišanas objekta tikai no saistības redzes stāvokļa, atbildot uz jautājumiem: „kā? kādā kārtā? Piem., ņemsim dabas likumus un tiesību likumus. Dabas likumi izpaužas neatkarīgi no mums un viņi piepildās, neraugoties uz mūsu piekrišanu, vai pretošanos, tā tad viņi darbojas pēc zināmiem iemesliem, t. i. šie likumi ir kauzalie (causa — iemesls), bet, turpretī, tiesību likumi ir pavēles, ko cilvēki, pēc sava ieskata, pilda vai pārkāpj un tiesību likumi šinī ziņā ved ar dabas tieksmēm un likumiem cīņu, lai tos, t. i. dabas instinktus pārveidotu.

Ja šo starpību salīdzinām, tad katrā tiesību zinatnē, un arī valsts tiesībās jakonstatē, ka valsts uzskatama par normativu disciplinu. Bet ir arī pretstats, kas saka, kā valsts tiesību zinatne ir reala disciplina, jo valsts ir organisms, kam ir spēks, kas var pavēlēt un vadīt. No tiesību zinatnes redzes viedokļa raugoties, redzam, kā valsts jēdziens nav reais, jo valsti, kā tādu, nevaram taustīt, redzēt, dzirdēt u. t. t. Tā tad

šis pretstats atmetams. Šī starpība tika tikai nesen atklāta. Agrāk šinī jautājumā bija pilnīgs sajukums. Līdz tam pastāvēja organiskā teorija, kuŗa valsti uzskata kā organismu. No valsts tiesību redzes viedokļa jāsaka, kā valsts jēdziena izpratne meklējama tiesiskā apziņā, kas piemīt katram cilvēkam.

Šveices zinatnieks Bunčli saka, ka valsts ir vīrietis un baznica sieviete. Šie pretstati teorētiski nav pareizi, jo trūkst vienības un viņa uzstāda tikai analoģiju, it kā valdība valstī spēlētu galvas lomu, līdzīgi tam, kā galva cilvēka organismā. Kā jau teicu, trūkst vienība, un proti, šaī ziņā, ka organismā tā stājās redzamā attiecībā.

Ejot tālāk, mums jāvelk starpības līnija starp valsts jēdzinu no socioloģiskā un valsts tiesību redzes viedokļiem. No socioloģiskā viedokļa raugoties, valsts ir tikai kaut kāda sabiedriska forma, bet valsts kā juridisks jēdziens, ir neatkarīgs no formas, lieluma, iedzīvotāju skaita, u. t. t. Piem., ja gribētu salīdzināt Latviju ar Angliju, tad no socioloģijas, ģeogrāfijas un citu reālu disciplinu viedokļa nebūtu iespējams nemaz šaī ziņā viņas salīdzināt. Juridiski skatoties, te neiet runa par realo valsts apjomu, bet par normativo pusi, t. i. par visiem tiem jēdzieniem, kuŗi stādas priekšā, bet nestāv sakarā ar visiem tiem faktiem, kuŗi saistas ar realo dzīvi. Normativo sistemu varētu salīdzināt ar matematiku; tāpat kā matematika neinteresējas par ģeometrisko figuru krāsām, materialu u. t. t. tā arī valsts tiesibas pieiet pie valsts tikai no juridiskās puses. Šis juridiskais jēdziens līdzīgi matemat. jēdzieniem, neatkarājas no ģeogrāfiskā valsts lieluma. Valsts tiesību zinatnei jāpieiet no abstraktā redzes stāvokļa. Piem. Latvijas valsts prezidents juridiskā ziņā ir pilnīgi salīdzinams savā kompetencē ar Francijas prezidentu u. c.

Tiesības dalas 2 daļās: 1) darbojošās un 2) dabiskās tiesibās. Darbojošās tiesibas pastāv visās nozarēs, piem.: civillikumi, procesu un sodu likumi u. t. t. Šīs tiesibas mēgina aptvert to, kas ir vajadzīgs priekš cilvēka darbibas normēšanas. Katram cilvēkam nav visi šie drbojošies likumi pazīstami, bet viņiem ir arī dabiskās tiesibas, kā piem.: taisnība u. c., ko cilvēks šaī nozīmē stāda sev priekšā kā vēlamibas tiesibas, kā likumā atzītas. Tuvāka dabisko tiesibu noskaidrošana ir iespējama tikai tiesibu teorijā. Valsts tiesibas attīstijušās tādā veidā, kā bieži tās, kas agrāk tika atzīts kā dabiskās tiesibas, tās tagad pastāv kā darbojošās tiesibas. Piemēram: ciešanas

principu viduslaikos uzskatīja kā dabiskās tiesības, iekams reformācijas laikā, viņš netika atzīts par darbojošām tiesībām, dažādos aktos. Piem. Francijā 1613. g. tika likumīgi atzīts ciešanas princips kā darbojošās tiesības. Ciešanu princips, kas pirms 1613. g. skaitījās dabisko tiesību sferā ierindots, ar šo gadu skaitījās jau kā darbojoša tiesība. Vēl viens piemērs būtu atrodams socialā likumdošanā, un proti, viduslaikos veco cilvēku apgādība tika uzskatīta, kā moralisks pienākums, tagad šī apgādība normēta ar socialās apdrošināšanas likumu, kā tiesiskais pienākums, kurš realizējams tiesas ceļā.

Kāds stāvoklis ir valstij sakarā ar tiesībām, kuras attīstas viņas robežās?

Viena šī jautājuma atbilde uzskata, ka valsts ir pirmais faktors un tiesības otrais (oriģinelā: Der Staat ist die rechtliche Macht). No tā redzams, ka vācu uzskata, kā pirmo faktoru valsti un kā sekundaro — tiesības. Šis uzskats izskaidrojams caur to, ka vācu teoretiķi domā, ka valsts ir tas avots, no kura tiesības smelj savu saturu. Šim uzskatam varētu piekrist, ja konstatētu, ka valsts ir tiesības jēdziens. Bet, metot skatu vēsurē, jāsaka, ka tā nav. Še mēs redzam, ka tiesības pastāvēja jau tad, kad valsts vēl nebīja, piem.: senatnē pastāvēja papuasu tiesības. Tiem pastāvēja noteikumi, ka nedrīkst ēst no paša nosistā cilvēka gaļu, bet ja kāds cits nositis, tad drīkst. Šis papuasu tiesības ir zemas, bet tomēr dod kaut kādu uzvešanās noteikšanu cilvēkam. Tādus piemērus var pievest ļoti daudz, kur redzam, ka pastāv tiesības, kaut gan par valsti kā tādu, nemaz vēl nevar būt ne runa. Tā tad tiesības ir jau pašā cilvēkā kā intuitivais piedzīvojums pēc prof. Petražicka teorijas. Šis psicholoģiskais tiesību cēlonis ir daudz vecāks, nekā valsts instituts. Valsts jēdzienu varētu uzskatīt kā tādu, kurš radies pēc tiesību rašanās. Tā tad, minetā vācu (Labanda un citu) teorija nav pareiza, jo viņa rēķinājas tikai ar tagadējām valstīm, kurās pastāv likumdošanas, t. i. tiesību radī-

šanas organi, bet teorijai nevajadzētu aprobežoties ar tagadejo vēsturisko posmu.

Ejot tālāk, paceļas jautājums, kā un kādā nozarē jāmeklē valsts tiesību disciplina? Pieejot tuvāk pie šī jautājuma, mums vispirms jāsadala darbojošās tiesības. Ir divas lielas darbojošo tiesību nozares: a) civilās un b) publiskās tiesības. Civilās tiesības aprobežojas ar noteiktu individu interesēm, to aizsargāšanu u. t. t. Viņas ir uzbūvētas uz principa: «Jus utendi, et abutendi» (Tiesības lieto kā grib, pat arī nelietderīgi). Šīs tiesības vajadzīgas, lai valstī pavairotu nacionalo bagātību, un proti, caur to, ka katram dota iespēja iegūt uz šo tiesību pamata sev īpašumu. Civiltiesību nozarē, katrs var brīvi slēgt līgumus, tā tad te cilvēks var rīkoties, kā tas viņam būtu izdevīgāk un labāk. Otra darbojošās tiesību nozare ir, kā jau minēts, publiskās tiesības. Civilās tiesības varam uzskatīt kā decentralizētu veidu, bet publiskās — kā centralizētu veidu. Civiltiesību būtību varam salīdzināt ar nemagnetizētu dzelzsgabalu, kur katrs atoms atrodas patvaļīgā stāvoklī, bet publisko tiesību nodaļu varam pielīdzināt magnetizētam dzelzsgabalam. Te katrs atoms atrodas atkarībā no zināma spēka, kuram gribot vai negribot jāpadodas. Publisko tiesību sferā arī persona nevar darīt, kas viņai patīk, bet jārīkojas likumā paredzētā veidā piem. pastāv tāda nodokļu sistema, kurā v i s i e m pilsoņiem jāpilda zināmi nosacijumi, vai arī ne; tas pats attiecas uz kara klausību. No otras puses, katram pilsonim jaizpilda nospraustās valsts pavēles, pretejā gadījumā, tāds pilsonis tiek sodīts. Tā tad še katra persona ir atkarīga no valsts. Valsts tiesības šinī nozarē ir visstingrākā disciplina. Valsts tiesības centralizētā veidā ar sevišķiem orgāniem noskaņo dzīvi, kura attiecas uz publiskām tiesībām. Agrāk publisko tiesību organizēšana un normēšana bija vairāk attīstītāka nekā tagad mūsu dienās. Valsts publiskās tiesības sāk normēt tikai tur, kur tas tieši ir vajadzīgs. Valsts privatā dzīvē tagad negrib iemaisīties.

Agrāk gan valsts iemaisījās arī privatā dzīvē, piem., Vācijā, Austrijā XVII. un XVIII. g. s., kur nosacija iedzīvotājiem lampu dedzināšanas laiku, dziedāšanu u. t. t., visur, kur pastāvēja tā sauktais «izglītotais abzolutisms» (Aufgeklärter Absolutismus), kurš mēģina audzināt karaļa pavalstiekus noteiktā garā un nostādīt viņus zināmā monarka aizbildniecībā.

Valsts elementi.

Tiesību zinātnē ir pieņemts, ka **valstī ir 3 elementi: A) valsts vara, B) iedzīvotāji un C) teritorija.** Šie 3 elementi it kā savienojas vienā vienībā un dod mums vispārīgu valsts jēdzienu. Te mēs šos elementus uzskatam ne kā statistiķi, bet kā juristi.

A. Valsts vara.

Valsts vara ir konstituejošais elements, bez kura valsts jēdziens nevarētu eksistēt, bet šī vara netiek uzskatīta kā vienkāršais spēks, kurš var brīvi un patstāvīgi rīkoties ar tiem, kuri padoti šai varai. Iedzīvotāji te netiek saprasti kā parasts, bet te viņi jāsaprot kā adresāti, pie kuriem vara griežas ar savām normām. Iedzīvotāji kopā ar varu sastāda valsts īsto būtību. Ja trešais elments — t. i. teritorija arī atkristu, tad tomēr valsts, kā tāda, varētu eksistēt. Teritorija tiek ņemta apjoma, jeb tilpuma ziņā, cik tālu valsts vara var funkcionēt. Valsts varu un iedzīvotājus varētu formulēt, ka tie ir n e p i e c i e š a m i un p i e t i e k o š i, lai varētu runāt jau par valsti kā tādu. Vecos laikos, dažām valstīm nepastāvēja noteiktas teritorijas ar fiksētām robežām, jau nerunājot par modernām valstīm (Beļģija 1914.—1917. g.) kara laikos. Primitivā valstī iedzīvotājus uzskata kā objektus. Modernā valstī pilsoņi var būt arī kā subjekti. Karaklausības un nodokļu lietā persona ir objekts, bet arī kā subjektīvai personai, tai ir: 1) brīva rīcība, 2) vārda un 3) preses brīvības, 4) biedrošanās tiesības u. t. t. Nav jādomā, ka subjekts, kurš padots kādam likumam, jau būtu uzskatams kā objekts.

Valsts teritorija nav saprotama ģeografiskā ziņā, ne arī sociloģiskā, bet tīri juridiski. Pastāv fiziskie un juridiskie subjekti. Fiziskās personas, tie ir cilvēki. Juridiskās personas ir sabiedrības vai savienības. Juridiskā dzīvē pastāv civilās un publiskās tiesības, pastāv arī pašvaldības, miesti, vai vispārīgi pašvaldības. Piemēram, slimnīca arī ir apskatama kā juridiska persona, jo pieder zināmai biedrībai. Arī valsts

var būt juridiska persona, kas var iestāties zināmos līgumos, kā arī tos slēgt, tāpat kā fiziska persona. Katrai valstij ir tiesības izplatīt savu varu pār tām personām, kas atrodas zem valsts.

B. Teritorija.

Valsts nepielaiž funkcionēt nekādu citu valsti uz savas teritorijas. Pastāv arī izņēmumi, kā uz vienu teritoriju ir 2 valstis, piem. uz Bosnijas teritorijas atradās savā laikā Austrija un Ungarija. Tāds stāvoklis saucas par publisko condominiumu (līdzvaldīšana) un tad mandātu attiecības pastāv zem Tautu Savienības protektorāta, pa piemēram tas attiecas uz Siriju, Palestinu u. c. Šīs teritorijas īstenībā nepieder kādai valstij, bet Tautu Savienībai, kas savukārt nodod vienai valstij, kā mandataram pārvaldīšanu, piem., Austrijai uz Palestinu, Francijai uz Siriju u. t. t. Pastāv izņēmumu gadījumi kad viena valsts atzīst citas valsts iestādes savās robežās. Tad šīm iestādēm, vai objektiem (kuģiem), tiek dotas tā sauktās eksteritorialitates tiesības. Sūtniecības nami tiek uzskatīti, kā dotās valsts teritorija. Pat kuģi, lai kur tie neatrastos, tiek uzskatīti, kā peldoša attiecīgai valstij piederoša teritorija. Neviena valsts nevar ievirzīties citā teritorijā, kuras neaizskaramība tiek garantēta ar starptautiskiem līgumiem un normām, bet tādas personas, kā diplomati, aģenti u. c., atrodas eksteritorialā stāvoklī.

Šis stāvoklis neattiecas uz konsuļiem, jo viņi parasti tiek uzskatīti tikai kā tirdzniecības un satiksmes aģenti. Ir gan gadījumi, kad konsuļi aizvieto diplomatus. Pēdējā gadījumā tie iegūst arī pēdējo tiesības. Krievija gan mēģināja attiecināt šīs tiesības arī uz konsuļiem, bet tas līdz šim nav izdevies. Exteritorialā neatkarība tiek dota diplomātiem: aģentiem, kuģiem ar valsts raksturu un sūtņiem. Kapitulācijas tiesības vairs nepastāv tur, kur agrāk; Turcijā, Persijā un Afganistanā.

Teritoriju nav jāsaprot valsts tiesiskā ziņā, kā kādu tīru ģeografisko jēdzienu. Viņa attiecas tikai uz tām personām, kuras atrodas uz noteiktas teritorialas plāksnes. Te jāņem vērā ne tikai platība, bet arī tilpums. Valsts tilpums mūsu dienās ir atmosferas stabs. Valsts tiesības attiecas ne tikai

uz pavalstniekiem, bet arī uz ārzemniekiem, kas šīs valsts robežās iebraukuši. Šī valdīšana jeb varas realizēšana attiecas uz personām, bet ne mantām. Savā laikā teritoriju uzskatīja civiltiesību ziņā, it kā valsts varas realizēšana tiktu izdarīta uz mantām, piem. Kurzeme bij padota Polijai un laiku zem Prūsijas protektorāta. Vecos laikos teritoriju uzskatīja kā muižu un valdniekus (monarķus) kā pirmos muižniekus, t. s. patrimonium. Valdīšanas tiesības var būt arī tad, ja īpašuma tiesības pieder citam. Valstiskā ziņā šī valdīšana ir ne uz mantām, bet personām. Valsts tika uzskatīta kā valdīšanas objekts civiltiesiskā ziņā. 18. g. s. beigās mēs atrodam pavisam citu uzskatu. No šī laika teritoriju uzskatīja kā tilpumu priekš varas realizēšanas un netiek uzskatīta kā īpašums, kā tas bija līdz franču revolucijai, kad karāļi varēja to sadalīt savu mantnieku starpā, pa daļām pārdot un apmainīt, kā savu privātu muižu. Mūsu laiku kulturvalstīs teritorijai piešķirts tā tad publisku tiesību raksturs: viņa ir valsts pamata elements un atzīta par nedalāmu un neatsavināmu.

C. Iedzīvotāji

nav jāsaprot kā pavalstnieki vai pilsoņi, bet visi, kas dzīvo noteiktās valsts robežās un ir padoti valsts varai. Iedzīvotāju sastāvs te saprotams savā kopībā kā tauta, piem. «Latvijas suverēnā vara pieder Latvijas tautai». Zem «tautas» te nesaprotam tikai latviešu tautu, bet Latvijas tautu, neatkarīgi no nacionalām — etnografiskām īpatnībām. Piem. ņemsim angļus. Neviens neteiks: «English subject», bet gan «British subject». «English» un «latvieši» te būtu saprotami etnografiskā nozīmē, bet «British» un «Latvijas» jēdzieni aptver valsts tiesisko tautu. «Tauta juridiskā nozīmē ir tā, no kā izriet vara. Turpretīm agrāk vara piederēja vienai personai, pie kam tā bija fiziska persona. Arī tautu tad neuzskatīja kā subjektu, kad valstī bija patvaldības raksturs. Tai bija tikai pasīvs raksturs. Kamēr personu uzskatīja kā objektu, tikmēr nebij iespējams domāt, ka personai būtu kādas tiesības valstī. Sākot no reformācijas laikiem sākās jauns posms. Reformācijai bij ne tikai brīvības raksturs, bet arī nacionāls. Kopā ar reformāciju tika attīstītas dabiskās tiesības, kas pieder personai

kā tādai. Interesants ir tas apstāklis, ka angļu kolonijās jau bij ievestas visas tās tiesības, kas pastāv tagad visās kontinentālās Eiropas un mūsu konstitucijā. Tur starp citu bij izteikts, kā visi cilvēki tiesas priekšā vienlīdzīgi, personas var ticēt kam grib un ir ievesta arī vārdu un domu brīvība u. t. t. Modernās valsts tiesību zinātnē, personu tiesības tiek sadalītas 3 kategorijās: 1) negatīvais statuss, kurš apņem individuelo brīvības sfēru. Šeit krīt svarā vispirms tās tiesības, kuras ir uzskatamas kā iepriekš pastāvošo ierobežojumu atcelšana. Tā par piem., kur iepriekš pastāvēja viena likumīgi atzīta baznīca, tur negatīvais statuss rada sirdsapziņas brīvību. Kur iepriekš pastāvēja cenzura, tur tiek radīta preses brīvība u. t. t. Tamdēļ arī pazīsamais prof. Jelineks nosauc šo negatīvo statusu par statuss libertatis, t. i. par brīvības statusu. Šā statusa normas lika savā laikā daudzās konstitucijās. Ar tādām normām tiek aprobežota pātvaļīga rīcība ar personīgo dzīves izpausmi un tiesībām. Tik tāl šo statuss normas ir ļoti svarīgas, kaut gan viņas nedod tiesisko prasības spēku, katrai personai, tiesas ceļā pretendēt uz šo normu realizēšanu.

2) Pozitīvais statuss. Šā statusa saturu Jelineks raksturo tā, kā viņš dodot personai Mitglidschaft am Staate, t. i. piedalīšanās tiesības valstī. Tā pa piem., šeit pieder pavalstniecības tiesības, kur personai tiek dotas tiesības piedalīties uz zināmiem noteikumiem, kā loceklim valstī. Katrā valstī ir likumīgi noteikts, uz kādu noteikumu pamata var iegūt pilsoņu tiesības. Arī Latvijā pastāv sevišks pavalstniecības likums. Pozitīvais statuss garantē individam iespējamību apmierināt savas intreses un panākt tiesisko vienlīdzību. Latvijā pozitīvais status izpaužas L. S. 82. p. sekoši: «Likuma un tiesas priekšā visi pilsoņi ir vienlīdzīgi».

3) Trešais statuss ir tā sauktais aktīvais. Šis statuss doď katrai personai iespējamību iegūt valsts organa nesēja lomu. Šeit pieder visas tā sauktās politiskās tiesības: Prezidenta tiesības kā valsts reprezentējošās personas, katra pilsoņa aktīvas un pasīvas vēlēšanas tiesības, valsts un pašvaldību orgānu vēlēšanas tiesības. Pie mums arī tiesība piedalīties tautas nobalsošanā. Indirekti, katrs pilsonis piedalas valsts likumdošanas funkcijās.

Visas šo statusu normas, iekams viņas nav atzītas konstitucijā, piekrīt uz dabisko tiesību pamata. Visu šo statusu

normas tiek kodificētas vai nu pašā konstitucijā, vai citos organiskos likumos.

Suverenitātes vēsturjskā puse.

2.—3. Latv. Satversmes pantos ir teikts par iepriekš jau minētiem 3 valsts elementiem. Valstī vissvarīgākais elements ir vara. Vara tiek uzskatīta kā zināma, no kolektīva izejoša griba, kura ir valdoša un valdīšanai padota. To izsaka Vines prof. Kelzens. Valsts varu varētu uzskatīt kā dabas spēku, kuram ir normatīva nozīme, t. i. pilsonis sabiedrībā uztver valsts varu normatīvi, neprasot pēc viņas lieluma u. c. realiem apstākļiem. No zinātniskā viedokļa jāsaka, ka neviens pilsonis neprasīs, cik liela ir valsts vara, bet padosies tai normatīvi. Šī padošanās valsts varai pastāv mūsu psichē, respekt. psichiskā apziņā. Uztvert viņu fiziskā veidā nav iespējams. Tā tad tiesiskā vara neatkarājas no fiziskiem, bet gan no psichiskiem spēkiem.

Šī atziņa ļoti lēnām attīstījusies valsts vēsturē. Iepriekš bij skaidrs, ka valstij pieder lielāka vara, nekā citiem orgāniem. Vidulaikos bij valsts vara un pašvaldības vara, pie kam pēdējā vara bij zemāka par pirmo. Šī varas attīstība vēsturē ir gājusi ļoti lēnām. Pirmā, vēsturiskā veidā šī suverenitāte (visaugstākā valsts vara) stāv sakarā ar Grieķiju, kur to sauc par autarkia. Pēc klasiķu grieķu uzskata iznāk, kā katra valsts var sevi apkalpot (šo tēzi uzstādījis Aristotels). Šī «autarkia» ir ne tikai praktisks un saimniecisks jēdziens, bet arī etiskais un juridiskais (valstiskais) jēdziens. Tā ir suverenās varas pirmā forma. Šis jēdziens bij ļoti primitīvs, bet bij domāts, lai vieglāk ieaudzinātu to, cik nepieciešama ir dzimtene.

Pēc tam, kad saimn. attīstība bij gājusi tālāk, tad palika skaidrs, kā bez preču starptautiskas kustības šī forma nevar pastāvēt un ka autarkijas doktrinai jākrīt. Kaut gan šī doktrina bij attīstīta daudz vēlāk Vācijā, Fichtes grāmatā «Der geschlossene Handelstaat» (1820.—30.). Kaut kas tamlīdzīgs ar to tika attīstīts un deklarēts no Holandes zinātnieka Hugo Grotius'a, kā katra valsts ir vislabākā savienība, kur cilvēks var iegūt to pilnīgāko dzīvi, kādu iespējams sasniegt (perfecta comunitas).

Ir arī vairāki šķēršļi, kas kavējuši valsts varas attīstību. Kā pirmais tāds ir minams baznīca, kas apdraudēja šo jēdzienu. Marsilijs no Paduas, itāļu teorētiķis, ir centies atsvabināt šo jēdzienu no baznīcas iespaida. (Reformācija ir uzstādījusi nacionālu valsts raksturu.) Pāvests pretendējis uz vispasaules troni un tiek uzskatīts kā dieva vietnieks, kam pieder vara pār monarchiem un karāļiem. 14.—15. g. s. Francijas karālis bij teicis, kā viss atkarājas no viņa un Dieva, līdz ar to viņš uzstājās arī pret valsts varu. Attiecīga formula skan: «Létat c'est moi». No Italijas, kur valsti uzskatīja ar nacionālu raksturu, reformācijas kustība pārgāja uz Angliju, Vāciju, Zviedriju, Igauniju un arī uz Latviju. Šī kustība ātri attīstījās un veda diezgan sīvu cīņu ar katoļu baznīcu. No tā mēs redzam, ka valstij ir bijusi tieksme un daudzās vietās arī iespējamība atsvabināties no katoļu baznīcas viduslaiku pretenzijām uz noteicošo lomu valsts orgānu iecelšanā un funkcionēšanā.

Ne tikai baznīcas, bet arī citi šķēršļi kavēja valsts suverenitates attīstību. Kā otrais šķērslis jāmin feodāļi (lielkungi). Katram lielkungam tika padoti mazāki kungi. Feodāļi ir tas pats, kas Francijā vasāļi un subvasāļi, pie kam vasālis bij visaugstākais kungs. Feodāļi negribēja dot valstij brīvu attīstību, t. i. iespēju brīvi attīstīties, jo pretējā gadījumā valsts varētu apdraudēt viņu privilēģijas. Tādēļ karālis, saziņā ar pilsoņiem, centās atsvabināties no šiem feodāļiem (starp citu arī pilsētām nācās vest cīņu ar ordeni). Lielkungam līdz pēdējam laikam (Latvijā līdz 19. g. s. sākumam) bij tiesība pat notiesāt savus klaušus. Vakar-Eiropā feodāļu apkarošana un apspiešana beidzās ar Napoleonu I. Kā 3. šķērslis jāmin tā sauktais Romas ķeizars. Viņš ir tas imperators, kas bij virsmonarķis, piem. Kārlis V., kurš nav monarķis pār vienu zemi, bet gandrīz pār visu Vakar-Eiropu, un kā internacionāls ķeizars, nebij ieinteresēts, lai katra nacionāla valsts varētu attīstities, kā patstāvīga un suverena.

Šī cīņa nebij tik vienkārša. Šis process norisinājies 2—300 gadu laikā. Sevišķi grūta bij cīņa starp karāli un feodāļiem. Karālis bija visaugstākā vara. Viņš saucās suverēns, kuram bij padoti lielkungi — suzerēni, pēdējiem padoti subsuzerēni — muižkungi. Karālis cenšās paturēt savu suverenitāti. Tā radās jaunas ekonomiskas cīņas un 15. g. s. beigās redzam, ka feodāļi gandrīz bij padoti karālim, jo karāļi bij stā-

jušies sakarā ar pilsētām, kuŗas apvienojās ar karāli pret feodāļiem. Šis process gājis sekmīgāk Francijā, nekā Vācijā. Neskatoties uz visu to, kā arī feodāļi mēgināja apdraudēt karāli, bet nav izdevies, lai gan sastādīja agrakos viduslaikos savus parlamentus, kas aprobežotu karāļa patvaldību. Pa piemēru Anglijā, Katalonijā un Ungarijā parlamenti tanī laikā bij uzbūvēti feodālu priekšstāvju gribas izteikšanai, lai tādējādi aprobežotu suverēno vaŗu. 16. g. s. suverenā vaŗa galīgi nostājusies uz saviem pamatiem tādā veidā, kādā to redzam mūsu laikos. Suverēnā vaŗa nav jādomā, ka viņa stāv sakarā ar neapr. karāļa valsti. Viņa var pastāvēt arī tur, kur pastāv konstitucionelā valsts iekārta un kur valsts vadonis ir aprobežots, ja tikai tur tiek atzīta viena augstakā valsts vaŗa. Šo teoretisko uzskatu visvairāk bij attīstijis franču teoretiķis Bodin (Bodens), kuŗš devis pirmo definīciju par suverēnitātes jēdzienu, kuru tagad uzskata par novecojušos. Šī definīcija būtu šāda: «Valsts ir taisnīga valdība, kuŗa sastāv no dažādām saimniecībām un no tā, kas viss viņām ir kopējs ar visaugstāko vaŗu». Šeit jāsaka, ka viņam nav skaidrs, vai suverēnitāte ir valsts īpatnība, vai paša valsts vaŗa. Vienā vietā viņš tā saprot, bet otrā — idenficē abus jēdzienus. Ja lasam Latvijas Satversmes 1. pantu, tad jāsaka, kā arī tas ir ņemts no Bodina laikiem. Šeit neatkarība nesakrīt ar grieķu «autarkias» jēdzienu. Bet tomēr aprobežotā ziņā «autarkijai» ir kaut kas kopējs ar suverēnitāti, jo autarkija dod iespējamību izveidot neatkarību no citām valstīm, t. i. katra valsts var apkalpot sevi neatkarīgi no citām. Tagad modernais uzskats ir pretējs, jo šāda noslēgta pašapkalpošana nevar pastāvēt, uz to, ka valstij ir vajadzīgi sakari ar citām zemēm. Mūsu dienu suverēnitātes smaguma centrs krīt uz neatkarību. Pašapkalpošana ir mazāk svarīga, jo katrai valstij saimnieciskā nozarē jāstājās sakaros ar apkārtējām tautām.

Suverenitāte ka normatīvs jēdziens.

Nevar noliegt, ka suverenitātes vēsturiskā attīstībā atstājusi lielu iespaidu, paša monarķa varas attīstības gaita. Bieži suverenitātes jēdziens liecina par to, ka pati valsts tiek zināmā veidā personificēta, un viņas suverenā vaŗa uzskatīta kā kaut

kas neatkarīgs no pilsoņu atzīšanas. Bij vajadzīgs ilgs laiks, lai vēsturisko jēdzienu pārvērstu teorētiskā. Monarķistiskais princips prasīja, lai suverens tiktu atzīts par suverenitātes personificējumu. Tas bij konstatēts 1814. g. chartijā, bet vēl agrāk ari Fridricha Lielā laikā, kad tas paziņoja, ka viņš aizstāvēšot savu suverenitāti kā klinti no bronzas«pret junkeriem». Tā tad te domājams šis jēdziens ne kā valsts jēdziens, bet drīzāk kā karāļa uzstāšanās.

Sākot ar 19. g. s. šis jēdziens bij pārnests no monarķa personas uz visu valsti. Tas ir saprotams, jo ar karāliskās valdīšanas laika aprobežošanu tika veicināta konstitucionelā valdīšana. Šī jēdziena vispārējais raksturojums būtu šāds:

1) Suverenitāte ir visaugstākā varа. Attiecībā uz to Kelzens saka: «Kopā ar suverenitātes īpašību atzīšanu, valstij tiek pierakstīta kāda augstāka, absolūta īpašība — varа.»

2) Suverenitāte ir neatkarīga, t. i. ka valsts, pastāvēdama kā juridiska persona, nav saistīta ar savu valdīšanu.

3) Suverenitāte ir neaprobežota. Ja suverenitāte ir neaprobežota, tad viņa domāta superlatīvā formā, t. i. visaugstakā, neaprobežotakā savā suverenitātē. Šī neaprobežotība attiecas uz juridisko pusi. Parasti šo suverenitātes pēdējo īpatnību tik spilgti nepastrīpo.

Suverenitātei pieder starptautiskās attiecībās cits raksturs, nekā valststiesiskajās. Pēdējā nozarē s.-tatei tiek dots tas raksturs, kā valsts nav padota nekādai citai varai, un ka viņa tikai sevi pati aprobežojoša (Selbstverpflichtungstheorie). Bet starptautiskās tiesības nevar tikt uzbūvētas uz šo pašaprobežošanos, jo citādi vajadzētu atzīt, ka šīs tiesības atkarajas tikai no atsevišķas valsts suverenas gribas un tā tad būtu neiespējamas starptautiskās attiecības un sevišķi starptautiskas iestādes (kā Tautas Savienība, dažas citas organizacijas), kuru funkcionēšana ir pastāvīga un neatkarīga no nejaušas, atsevišķu valstu patvaļigas rīcības (sk. Kelsen, Das Problem der Souveränität).

Vai būtu iespējams uztvert suverēnitāti kā absolūtu vai vēsturisku jēdzienu?

Ka suverenitāte ir vēsturiski attīstījusies, tas nav apšaubāms. Katra suverena valsts bij izstrādājusi savu suverenitāti. Šinī gadījumā suverenitāte nav absolūts jēdziens. Tomēr jāsaka, kā no juridiskā viedokļa būtu saprotamāk, ja ņemtu

suverenitātes saturu kā absolūtu jēdzienu. Viduslaikos valsts nebij suverena, jo hercogs, kņazs vai ķeizars nebij absoluti neatkarīgs, tā tad viņš nebij suverens. Mēs varam izcelt 3 pazīmes, ar kuŗām varētu izsmelt suverenitātes vēsturisko jēdzienu. Būtu jāatzīmē, ka suverenitāte aptveŗ tādu vaŗu, kuŗa darbojas uz savu tiesību un likumu pamata. Uz šī pamata Jaun-Zelande nav patstāvīga, neatkarīga valsts, bet gan padota citai, citam likumu avotam — Londonas parlamentam. Tas pats sakāms arī par Kanādu un citām, tā sauktām Britanijas dominijām. Tomēr viņa kā tāda valsts arī var ieiet patstāvīgos līgumos ar citām valstīm. Neatkarīga valsts būs tad, ja viņa pati varēs organizēt tiesu un administrācijas iestādes. Ja ņemam Bavariju, tad redzam, kā tā ir Vācijas sastāvdaļa, kuŗai nav suverenitāte. Paceļas jautājums: Ko tas nozīmē? — Tas nozīmē to, ka viņai nav tiesība sūtīt savus delegātus, sūtņus, nav sava suverenitāte. Šinī gadījumā ta ir autonoma valsts. Tāda pati autonomija bija piespriesta Somijai senā Krievijā. Bet tagad Somiju redzam kā patstāvīgu, neatkarīgu valsti. Tā tad varam teikt, kā, ja kādai nesuverenai valstij atkrīt augšējā virsvaldība, tad tāda valsts paliek suverena. (Jelineka uzskats.) Nesuverena valsts atšķirās no autonomas valsts daļas caur to, kā, ja nesuverena valsts zaudē savu virsvaldību, tad tā paliek patstāvīga, kas neattiecas uz autonomu valsts daļu, jo pēdējai vēl jākoncentrējas ar savu satversmes sasaukšanu, de-jure atzīšanu u. t. t.

Valsts tiesību zinībās pastāv doktrīna, ka vaŗa tiek dalīta. To izteicis Džon Locks savā grāmāta: «Two treatises on government», ka vaŗa nav izvedama vienotā veidā, bet tai jādalās 3 daļās: 1) likumdošanas, 2) izpildu un 3) tiesu vaŗās. Šo vaŗas dalīšanu viņš izteica šādā veidā: «Tā kā cilvēki, dibinādami pirmo sabiedrību, ir dabiski gribējuši apvienot visu vaŗu savās rokās, tad, lai garantētu iespēju valdībai darboties demokratiskā veidā, tad vaŗa jāsadala augšminētās 3 daļās, pie kam nav vajadzīgs, lai likumdošanas vaŗa būtu pastāvīga, jo visu laiku nebūs ar ko nodarboties. Tā kā cilvēka dvēsele nav visai stipra, tad cilvēkam būtu grība sagrābt vaŗu savās rokās un tām personām, kuŗām pieder tiesības izdot likumus, viņiem gribēsies arī savienot likumdošanas vaŗu ar izpildu vaŗu. Tā tie var nonākt tādā stāvoklī, kad paši negribēs padoties pašu izdotiem likumiem. Cīnoties ar tādu despotiju, vaŗu vajaga sadalīt izpildu un likumdošanas vaŗās.» Tālāk savā

grāmatā viņš saka, kā nevajaga vienai valsts funkcijai iemaisīties otrā.

Minetām 3 funkcijām katrai ir savs īpatnējs raksturs:

1) Likumdošanas uzdevums ir radīt tiesību normas visdažādākās nozarēs un sistematizēt šīs normas sistēmās, kodeksos un t. t. Uz likumu pamatu tiek izdoti tālākie rīkojumi.

2) Neatkarīgi no likumdošanas tiek izvestas izpild- un tiesas varas. Tiesas varā var individualizēt likuma normu atsevišķam gadījumam. Ja likumdošanas iestādēm ir uzdots konstruēt vispārējas normas, pēdējām nozarēm ir individualizēšanas uzdevums. Jāatzīmē, kā ne visi likumi formulēti likumdošanas iestādēs, jo pastāv arī ierašas jau no veciem laikiem.

Izpildu varā rēķinājas ar varas funkcionēšanu, cik tas vajadzīgs priekš kulturelās attīstības. Šis uzskats ir absolūti vajadzīgs administratīvai varai, jo tai jādarbojas likumīgi un lietderīgi. Izpildu varai sevišķi jāņem vērā lietderība, bet tiesas varai — likumība.. Šinīs 3 varas nozarēs izpaužas suverenitāte.

Šī teorija viskonzekventākā veidā tiek izvesta dzīvē Z. Am. Sav. V. Viss administratīvais tīkls te tiek savienots prezidentā. Kur pastāv parlamentārisms, tur nepastāv varas dalīšanas sistēma. Neparlamentārās valstīs ministri nav padoti parlamentam, bet tikai savai priekšniecībai prezidenta personā. Te ministri ir it kā prezidenta palīgi. Parlamentārās valstīs ministri padoti parlamentam un arī likumdošanas varai, bet ne prezidentam. Še nepastāv arī varas dalīšana, par kuru mēs runājām.

Visur tiesneši un tiesas ir neatkarīgas un pastāv kā tādi visu mūžu. Tas ir tamdēļ, lai dotu tiesnesim iespēju būt neatkarīgam. Jāsaka, ka mūsu dzīvē šī teorija netiek izvesta visai konzekventi, jo dažas varas uzskata kā augstākas (izpildvara), dažas zemākas.

Pie mums likumus var ierosināt arī citi orgāni. Likumdošanas tiesības pieder Saeimai un tautai. Tā tad Latvijā likumdošana tiek sintezēta (savienota) abos savos veidos: direktā tautas un indirektā parlamenta likumdošanā, ko nosaka L. S.*) 64.p.,sekoši:«Likumdošanas tiesības pieder Saeimai, kā arī tautai šinī Satversmē paredzētā kārtībā un apmēros.» L. S.

---

*) L. S. = Latvijas Satversme.

6. nod. 83. p. ir sacīts, ka tiesnesis ir neatkarīgs un tikai likumam padots. Tā tad tiesas varā pēc mūsu satversmes ir visneatkarīgākā, pie kam šī neatkarība ir dota tikai tiesai, bet ne citiem orgāniem. Citās valstīs pastāv arī tā saucamie pustiesu, t. i. administratīvie tiesas orgāni. Tomēr arī pie mums var tiesas varas funkcijās iejaukties indirekti izpildu vara — valsts prezidents, kurš pēc tiesas lēmuma, piemēram var noziedzniekus apžēlot (L. S. 45. p.). Ja tiesas vara ir neatkarīga, tad varam runāt par tiesisku valsti, kas attiecas gandrīz uz visām Eiropas valstīm, kur tiesa pastāv no neatceļamiem tiesnešiem.

Izpildu vara atkarājas zināmā mērā no tiesu varas. Ministru personu iecelšana atkarajas no Valsts Prezidenta un Saeimas. (sk. 56. un 59. L. Satversmes pantus.) Tomēr jāsaka, ka izpildu vara zināmā veidā neatkarīga no parlamenta, jo visaugstākais izpildu varas orgāns ir valsts prezidents, kurš ir no parlamenta neatkarīgs.

Valsts satversme.

Savā laikā runājām, kā gandrīz katrā valstī pastāv zināma valsts kārtība — konstitūcija jeb satversme. Konstitūcijas saturs nav noteikts. Ir 2 pazīmes, kuras raksturo starpību starp konstitūciju un likumu. Pirmā pazīme būtu materiela, t. i.: kas vairāk svarīgs nāk pamatlikumos, bet kas mazāk svarīgs — orgāniskos, vienkāršos likumos. Šī starpība nav no svara juristiem. Lai uztvertu zinātnisko starpību, tad ir vēl otrā pazīme — formelā starpība, kura pastāv konstitūcijas un likumu grozīšanas iespējā, pie kam kontitūciju ir grūtāk grozīt, nekā vienkāršus likumus. Piem. Amerikā konstitūcijas atcelšanai 2 reizes jāsasauc likumdošanas iestādes: 1) jāierosina likums un jāatlaiž vecais parlaments, pēc tam jāsasauc jauns parlaments, un ja pēdējais atzīst arī konstitucijas grozīšanu, tad tikai sākas formelā konstitūcijas grozīšana.

Arī mums pastāv formelā starpība (L. S. 76. p.), tomēr jāsaka, ka Latvijai nav bijusi iespējamība konstitūciju grozīt.

Katrai konstitūcijai ir savs raksturīgs sastāvs. Visminimālākais sastāvs ir sekošs: 1) Ievads (préamblè), pēdējais atbild uz jautājumu, kādam nolūkam konstitūcija tiek nostādīta.

Kā piemērs tiek ņemts no Z. Am. Sav. V., 2) Deklarācija un 3) Likumi (panti), kuŗi ņem vērā konstruktīvo pusi.

Mūsu satversmē ir raksturīgi tas, ka ievada vietā stājas deklarācija, bet atkal Vācijas konstitūcijā šis pats ievads ir daudz plašāks, nekā citās valstīs, jo konstitūcijai šeit jāuzņemās dalība arī par pilsoņu dabiskām tiesībām. Mūsu satwersmē, kā arī citās, neieiet pamatlikumi, kuŗi attiecas uz tiesībām, neskatoties uz to, ka civillikumu saturs no ekonomiskā redzes stāvokļa ir kādreiz svarīgāks, nekā politiskais. Civillikumu pamatnoteikumi paliek ārpus konstitūcijas. Tas ir ļoti labi, jo tādā veidā, neskatoties uz jauno valsts dibināšanu, esam civillikumus pieņēmuši mantošanas ceļā ar zināmiem pielikumiem. Mums ir tikai 1. un 3. nodaļas. Mums pavisam trūkst nodaļa, kuŗa noteiktu subjektivās publiskās personu tiesības: kā vārdu, sapulču brīvību u. t. t.. Saeimas komisijas vidū pastāv juridiskā jeb publisko tiesību komisija, kuŗa nodarbojas ar konstitūcijas papildināšanu. Šī komisija pastāvīgi ierosina un izstrādā tos likumus, kuŗi būtu vajadzīgi, lai sīkākā veidā normētu konstitucionelo likumdošanu. Tādā veidā bij normēti tādi likumi, kā preses likums, kā biedrību un organizaciju brīvības likums, kino-cenzura, ministru kabineta un sevišķu ministriju iekārtas un t. t.

Valsts funkcionēšana.

Valsts var juridiski darboties tikai caur saviem orgāniem, kur nav šeit domāti orgāniskās teorijas ziņā, bet tikai valsts pareizas funkcionēšanas un padotības ziņā. Katrā valstī pastāv tieši vai netieši orgāni. Tiešais orgāns ir tas orgāns, ar kuŗu noteic valsts formu un ja viņš atkristu, tad arī valsts sabruktu, piem. monarķijā monarķis ir tiešais orgāns, bez kuŗa monarķija nevarētu pastāvēt. Karāļa fiziskā persona ir mirstīga, bet karalis kā orgāns darbojas un noteic valsts būtību. Tiešais orgāns var būt vai nu viens, vai pastāvēt no koleģialām iestādēm. Tiešais orgāns var pastāvēt vai nu uz juridiskiem pamatiem (monarķijās), vai arī caur citu orgānu — tautu (parlamentārās valstīs). Pastāv vēl arī normālie un ārkārtējie valsts orgāni. Kā normālais orgāns jāmin tiesu iestādes. Tad pastāv vēl valsts orgānu sadalīšana vienkāršos un sarežģītos.

Pēdējie nav tik svarīgi. Katrā valstī ir savs visaugstākais orgāns, kurš noteic valsts juridisko būtību. Z. Am. Sav. V. tauta ir tiešais orgāns, kurš noteic ne tikai parlamentu, bet pat valsts prezidentu. Demokratiskās valstis visaugstākā orgāna apstāšanās nozīmētu valsts juridiskās būtības apstāšanos. Valsts kā tāda, izteic savu gribu, regulē dzīvi caur minētiem pastāvošiem orgāniem, kuri nepieder pie fizioloģiskiem orgāniem vārda tiešā nozīmē. Ja vara būtu tikai spēks, tad jau varētu runāt, ka valsts darbojas kā spēka motors, kuram nekādi orgāni nav vajadzīgi. Vara ir juridiska pilsoņu iespaidošana. Katram valsts orgānam ir savi uzdevumi: administratīvs darbinieks nevar darboties ārpus sava pienākuma, likumdošanas orgānam jādarbojas likumdošanas nozarē u. t. t. Tā tad orgānu sistēma izbūvēta, lai saprastu valsts būtību. Valsts orgāni darbojas nepārtraukti, t. i., ka valsts kā juridisks jēdziens nav domājams kā jēdziens, kura būtība būtu pārtraucama. Orgāni darbojas tik tālu, cik pastāv organisms. Tamdēļ saprotams izteiciens: «Karālis nekad nemirst.» («Le roi est mort, vive le roi»).

Kā tiešais orgāns jau no seniem laikiem pastāv tautas priekšstāvniecība jeb tautas parlaments. Lai saprastu viņa būtību, jāapstājas pie vēstures. No vēstures redzam, ka tā sākumā bija citādā veidā un formā. 13. g. s. Anglijā pastāvēja parlamentārieši jeb sūtītie, kurus mēs varam nosaukt par deputātiem, kurus sūtīja noteiktas grupas no noteiktām aprindām un apgabaliem, un tas skaitijās kā mandatars, t. i. pilnvarnieks, bet šo pilnvaru devēji saucās mandāti. Mandatari varēja darboties tikai savu pilnvaru robežās un viņu darbi tikai tik tālu tiek atzīti par likumīgiem, cik tie sakrīt ar pilnvarām. Tas pats sakāms arī par parlamentu. Ja karālis uzstādīja jautājumus viduslaika parlamentam, vai viņš var vākt nodokļus, saņemt naudu, karaļeivjus no kungiem, kuri valda noteiktos novados, tad deputāts varēja balsot, ja tas bij paredzēts pilnvarās (cahier), kuras bij sakopotas atsevišķās burtnīcās. Šie pilnvarnieki tā tad bij kā sūtīta persona no noteiktām šķirām, novadiem, vietām u. t. t. Kad karālis uzstādīja jautājumus, kuri nebij pilnvarās, tad šiem deputātiem bij jāgriešās pie pilnvaru devējiem. Ja to nedabūja, tad tāds deputāts bij desavuēts, t. i. viņu uzskatīja par neatbilstošu šaī vietā.

Tomēr arī juridiskais tautas parlamentarisma jēdziens pārdzīvoja zināmu attīstību. 18. g. s. tika attīstīta ideja, ka

parlaments nesastādas no pilnvarotiem, bet ka parlamentam jāizteic vispārēja griba. (Volontè génèrale). Šī ideja tika ņemta no Ziem. Am. pirmajiem štatiem, kur bij nosacījums, ka visasvrīgākos jautājumos piedalās visa tauta, bet sevišķos jautājumos — sūtītie. Šos sūtītos var uzskatīt par palīga spēkiem, kuŗi var darboties, ja tauta nedarbojas. Ņemot vērā to, ka lielās valstīs nav iespējams sapulcēties tautai, tad rodas iespējamība iecelt sūtņus, kuŗi izteiktu tautas gribu, jo tauta kā tāda nevar piedalīties sapulcē un gribot negribot jasūta šādi priekšstāvji. Šie priekšstāvji vairs nav nūpat apskatītie pilnvarnieki, bet visas tautas priekšstāvji. 1795. g. un 1848. g. konstitūcijās ir teikts sekošais: «Katrs deputāts pieder visai tautai» jeb arī «Likumdošanas orgāna locekļi nav uzskatāmi par sevišķu departamentu*) priekšstāvjiem, bet uzskatāmi par visas tautas priekšstāvjiem un viņiem ir aizliegts dot kaut kādu mandatu.»

Pie mums, Latvijā, arī tas netieši ir izteikts (14. p.). Šī ideja ir ļoti sarežģīta. Tagad tautas priekšstāvji nav uzskatāmi par civiltiesiskiem priekšstāvjiem, kaut gan politiskā dzīvē tas tiek uzskatīts citādi. Nevar teikt, ka katrs likumdevējs būtu aprobežots, viņš var rīkoies brīvi.

Arī mūsu satversmē (5. un 31. p.) Saeimas deputātus uzskata par tautas priekšstāvjiem.

Vēl interesantāka paliek šī lieta ad, ja apskatām visp. jēdzienus un domas par tautas priekšstāvniecību. Likumdošanas jautajumos Amerikā bij jāpiedalās visai tauta,bet citos — viņas pilnvarniekiem. Še tauta ir vienīgais tiešais orgāns. Praktiskai dzīvei ir tiesības sūtīt priekšstāvjus. Ja šis priekšstāvis neapmierina zināma apgabala prasības, tad viņa vietā var uzstāties paši vēlētāji, jo katrs atsevišķs pilsonis ir visas tautas interešu kopsumas izteicējs. No tā arī cēlies «Saeima», kas nozīmē saieties, apspriesties, sastapties, tautas priekšstāvju ziņā un personā.

Vecā franču teorija tautas priekšstāvniecību uzskata kā uzbūvētu no tautas, no vienas puses un parlamentu — no otras, starp kuŗiem pastāv saistības.

---

*) Departaments Francijā tiek saprasts kā atsevišķs novads, nevis, kā pie mums, ministriju nodaļa.

Vācu teorētiķi šo teoriju atmeta, jo negribēja tautas priekšstāvniecībai pierakstīt tādu lielu lomu. Viņi atrod, ka juridiski krīt svarā tas, kādā veidā tiek sastādīti orgāni, jo viņiem pastāvēja monarķija. Parlaments tiek sasaukts caur tautas vēlēšanām. Starp ievēlētiem deputātiem un tautu nepastāv juridiskas attiecibas, ka deputāti nav kontrolējami no tautas. Viņi to dibina uz tā pamaa, ka tautai nav tiesības atsaukt priekšstāvjus. Šo eoriju ir attīstījis Labands, ievērojamais valsts tiesību teorētiķis.

Mūsu apstākļiem šī teorija nav iespējama. Viņam pretī uzstājas Jellenieks, kurš saka, ka nav iespējams absolūti sacīt, ka ir kāda saite starp tautu un viņas priekšstāvniecību. Tauta ir pirmais orgāns, kurš noteic priekšstāvniecību. Šī ir kompromisa teorija.

Jaunos laikos attīsta veco franču teoriju, t. i., ka priekšstāvji savā kopībā uzskatāmi par tautas priekšstāvjiem. Saeima pastāv kā viena vienība, kopība (18. p.). Salīdzinot šo pantu ar citu konstitūcijas pantu, tad redzam, ka pilnvaru pārbaudīšana atdota parlamenta priekšstāvjiem kopā ar tiesu iestādēm. Šīs pilnvaras pastāv ne mandatos, bet kā protokols. Jaunā teorija pieslienas idejai, ka Saeima ir tiešais orgāns, kurš faktiski saistīts ar tautu, kad viņš atbildīgs tautas priekšā. Šo teoriju varam savienot ar Jellenieka domām. Arī no pastāvošo likumu redzes stāvokļa tas pats attaisnojas, jo Saeima tiek uzskatīta kā tautai padots orgāns. Juridiski priekšstāvniecība iespējama, ja mandats un mandatars sakrīt, t. i. abi orgāni tiek uzskatīti kā viens.

Priekšstāvniecība.

Latvijā pastāv viena likumdošanas palata. Visās demokratiskās valstīs pastāv tikai viena palata, kuras uzdevums ir, būt par tautas priekšstāvniecību, izņemot tās valstis, kur ir federācijas; pēdējās pastāv divas palatas, kuru raksturs ir citāds. Piem., vecajā Krievijā vai tagadējā Francijā pastāv 2 palātas, kur 2. palatas uzdevums ir apturēt, eventueli grozīt pirmās jeb tautas palātas lēmumus likumdošanā. Anglijā augstakā, t. s.

lordu palāta ir aprobežota savās likumdošanas tiesībās attiecībā uz budžetu, noteicošais vārds pieder šeit zemākai tautas palātai.

Federācijās, kā jau teikts, pastāv 2 palātas: 1) zemākā palāta (Šveicē — «Nationalrat»), (Vācijā — «Reichstags»), (Ziem. Am. Sav. V. — «Kongress») un 2) augstākā palata, pēdējās uzdevums ir atspoguļot katra štata visraksturīgāko separatisko raksturu un proti: Šveicē katrs kantons ir stādīts priekšā augstākā palātā — Ständerat'ā ar 2 locekļiem. No tās saprotam, ka tanīs kantonos, kur iedzīvotāji būtu vairāk, palata tomēr dabū 2 deputātus. Šveicē augstākā palāta atspoguļo katra kantona īpatnību, neskatoties uz viņa lielumu, iedzīvotāju skaitu u. t. t.

Nav jādomā, ka augstakā palāta būtu federativā valstī uzskatama kā bremzētājs zemākās palātas lēmumiem, bet gan, kā lai katru federatīvo daļu stādītu kā patstāvīgu un vienlīdzīgu.

Latvija ir unitara valsts, kaut arī L. S. 3. pantā ir teikts, ka Latvija sastāv no Vidzemes, Kurzemes, Zemgales un Latgales, bet šīs vēsturiski radušās provinces nav uzskatamas kā atseviškas federātīvas daļas. Tām tagad vairāk techniska nozīme Saeimas vēlēšanās, bet plašāka nozīme šim iedalījumam nepiekrīt. Galvenās parlamentariskās vēlēšanas pazīmes būtu šādas:

1) Vispārigās vēlešanas. Šīs vēlēšanas bauda visi pilngadīgie pilsoņi. Vecās parlamentariskās zemēs varēja balsot tikai tie, kuŗi maksāja zināmas likmes nodokļus, vai kuŗi nodzīvojuši zināmā vietā noteiktu laiku. Še nav vispārējas vēlēšanas. Latvijā abu dzimumu pilsoņi bauda vēlēšanu tiesības tikai tie, kuŗi vēlēšanu pirmā dienā ir vecāki par 21 gadu. Likumā par Saeimas vēlēšanu ir paredzēts, kā «vēlēšanu tiesības zaudē tie, kam uz spēkā nākušā tiesas sprieduma pamata atņemtas vai aprobežotas tiesības, ja no soda izciešanas dienas nav pagājuši 10 gadi, vai ja viņi savas zaudētās tiesības nav ar apžēlošanu vai amnestiju ieguvuši atpakaļ.» Uz šo pašu laiku zaudē politiskas tiesības pilsoņi, «kas sodīti ar cietumu par noziegumiem, kuŗi izdarīti mantkārīgos nolūkos.» Tāpat arī pilsoņi, kuŗi atzīti par vājprātīgiem vai kuŗi atrodas aizbildniecībā, nebauda vēlēšanu tiesības.

2) Vienlīdzīgās vēlēšanas. Ir zemes (agrākā Beļģija), kur pastāv vispārīgās vēlēšanas, bet ne vienlīdzīgās. Tur katrs, kas beidzis augstskolu, dabū 2 balsis vēlēšanās, un ja viņš maksājis lielus nodokļus, var dabūt vēl dažas balsis klāt. Šīs ir plurālās vēlēšanas. Interesanti ir atzīmēt, ka līdz lielā kara laikam Prūsijā pastāvēja 3-klasīgās vēlēšanas, kuru īpatnības pastāvēja tajā apstāklī, kā tās personas, kuras ir bagātākas un maksā vairāk nodokļus, ierindojas 1. klasē, pārējie 2. un visus citus — 3. klasē, pie tam katra no 3 klasēm dabū tikai vienu un to pašu skaitu deputātus, neskatoties uz to, ka 1. klasē ir cilvēku skaits nesalīdzināmi mazāks, nekā 3. klasē. Tā tad te mēs redzam, ka te nebija ievērota vienlīdzība.

3) Tiešās vēlēšanas. Par tiešām sauc vēlēšanas, kur katrs vēlētājs nodod savu balsi tieši pārvēlamo kandidātu vai viņa sarakstu. Ķeizariskā, kā arī tagadējā padomju Krievijā pastāv daudz pakāpeniskās vēlēšanas. Iepriekš tiek izvēlēts vismazakos novados vēlētāji, kas sanāk un izvēl otrās pakāpes vēlētājus un pēdējie, sanākot attiecīgās provincēs, galvas pilsētā izvēl deputatus. Arī Ziemeļ-Amerikas valsts prezidenta vēlēšanas divpakāpeniskas.

4) Aizklātās vēlēšanas. Par aizklātām sauc vēlēšanas, kur katrs vēlētājs nodod savu balsi, aploksnē ielocītu, vai iemet bumbiņu urnā, pie kam nevienam citam nav iespējams uzzināt, par ko balsots. Varētu rasties doma, kamdēļ nebūtu iespējams vēlēt deputātus atklātā balsošanā? — Še krīt svarā 19. g. s. pastrīpotais, jo jārēķinājas ar apstākļiem, ka katrā valstī pastāv partijas, virzieni. Ja vēlēšanas būtu atklātas, tad redzētu, ko katrs ir vēlējis. Ja ņemam atkarīgus pilsoņus, tad viņi nebūtu brīvi, viņus vajātu u. t. t. Ņemot šo vērā, netika pieņemts vecais angļu uzskats, lai balso atklāti, pēdējo tagad neatzīst. Tagad vēlē tā, lai šī aizklātība būtu arī garantēta, jo ir gadījumi (1910. g. Vācijā), kur aizklātība izvēršas par atklātību. Mūsu likumā ir sacīts, ka urnāi jābūt zināmā lielumā, lai zīmites varētu cita ar citu samaisīties, nevis sakārtoties viena zem otras u. t. t., kur varētu jau būt sagrupētas zināmā kārtībā un tā tad, ievērojot reģistrēšanas kārtību, rezultāti tiktu atklāti. Pie tam arī zīmes tiek drukātas, lai nebūtu iespējams konstatēt pēc rokraksta, kas ir atdevis zināmo zīmi.

5) Proporcionālās vēlēšanas. Proporcionālās ir vēlēšanas, kur partijām piešķir deputātu vietas, samērā ar dabūto balsu skaitu un tādā kārtā dod vārdu arī mazakām grupām. Daudzās zemēs pastāv mažoritārā sistēma. Viņas uzdevums nav atspoguļot mazākumu, bet — vairākumu. Piemērs: ja kādā zemē ir 100.000 vēlētāju, kuri sadalīti 100 vēlēšanu apgabalos, un katrā apgabalā par 1000 vēlētājiem, tad katrā apgabalā tiek ievēlēts viens deputats.

Ir 2 partijas: partija A un partija B. 40 apgabalos partijai A bij pa 900 vēlētājiem, bet partijai B — pa 100. Turpretīm 60 apgabalos partijai A bij pa 400 vēlētājiem un partijai B — pa 600, tā tad:

40 apg. part. A bij 36.000 vēl.	40 apg. part. B bij 4.000 vēl.
60 „ „ A „ 24.000 „	60 „ „ B „ 36.000 „
100 apg. part. A bij 60.000 vēl.	100 apg. part. B bij 40.000 vēl.

partija A ir izgājusi ar labākiem panākumiem, jo viņa ir dabūjusi visvairāk balsis.

Pie angļiem radās ideja, lai dotai personai būtu iespējams iestāties parlamentā, tad nolika kumulativu vēlēšanas sistēmu, t. i. dota iespēja vēlētājiem atdot visas savas balsis tikai vienam kandidātam. Kaut kas tamlīdzīgs ir arī aprobežotā vēlēšanā (vote limite), kur vēlētāji — tajos apgabalos, kur tiek vēlēti vairāk deputati — var balsot tikai par zināmo daļu no deputatiem. Viss tas tomēr neapmierināja un radās proporcionālas vēlēšanas.

Augstāk redzējām, kā mažoritarā sistēmā nevar apmierināt tās prasības, kuras tiek uzstādītas taisnīgai tautas domu atspoguļošanai. Par vienu no senākiem proporcionālās sistēmas aizstāvjiem varam minēt pazīstamo franču domātāju Mirabeau, kurš ir uzstādijis katrai tautas priekšstāvniecības palatai šādu prasību: «La copie doit tonjours avoir les mémes proportions que l'original.» (Tas ir: «atspoguļojumam jābūt tanīs pašās proporcijās, kā oriģinālam»).

Proporcionālās sistēmas veidi ir dažādi. Bet visiem viņiem ir kopīgi divi principi: 1) vēlēšanas meters, vai kā viņš tiek saukts Latvijā (sk. Likums par Saeimas vēlēšanām, 5. nodaļā, 51. un sekošie panti) «dalīšanas iznākums» un 2) eventuelais votums. Ja vēlēšanas meters kādā apgabalā ir 1000, tad partijas saraksts, par kuru ir nodots

10.000 balsu, dabū 10 deputatus. Votums (izdaritās vēlēšanas) skaitās par eventuelu tamdēļ, kā balss, kura ir nodota par tādu kandidātu, kurš jau ir saņēmis to balsu skaitli, kurš viņam nākās pēc vēlēš. metra, nepieciešami tiek pieskaitīta tam kandidātam, kurš vēl nav ieguvis vajadzīgo balsu skaitli.

Tagadējās proporcionelās sistēmas ir trijādas: 1) negrozamo sarakstu sistēma, 2) brīvas kandidaturas aizrādīšanas zināmā (partijas) sarakstā un 3) panašešanas (panachage) sistēma, kura pastāv arī Latvijā, t. i. kandidātu vēlēšanas no dažādiem sarakstiem.

Pie katras prop. sistēmas ir ļoti svarīga vēlēšanu iznākuma aprēķināšana. Pēc Hera (Hare) sistēmu aprēķināšana notiek sekoši: ja kādā vēlēšanas apgabalā ir nodotas 200.000 balsis un vajag izvēlēt 20 deputatus, tad vēlēšanas meters būtu: 200.000 : 20 = **10.000.** Pieņemsim, ka šinī apgabalā figurē 5 partijas saraksti.

Katra partija dabūs tik deputātu vietas, cik reiz vēlēšanu meters ietilpst par viņu nodotā balsu skaitā t. i.

Partijas	A	saraksts	ieguvis	73.000	balsi	un	dabū	7	dep. vietas
„	B	„	„	54.000	„	„	„	5	„ „
„	C	„	„	38.000	„	„	„	3	„ „
„	D	„	„	26.000	„	„	„	2	„ „
„	E	„	„	9.000	„	„	„	0	„ „

Tā tad visā visumā būtu ievēlēti tikai 17 deputati, atliekās trīs kandidāturas nesadalītas. Palikušās vietas tiek atdotas tiem sarakstiem, kuriem vislielākie atlikumi. Bet Hera aprēķināšanas sistēma nav visai taisnīga (apakšā piemērs). Lai panāktu taisnīgāko proporcionalitati, tad d'Hondts ir licis priekšā citu aprēķināšanas sistēmu. Un proti: ja kādā apgabalā jāievēl, tad jāievēl tāds, kurš dabū zināmu skaitu balsu — teiksim 1000. Lai nerastos nesadalītas vietas un būtu tūliņ visas ievēlētās kandidatūras noteiktas, D'Hondts licis priekšā, dalīt katras partijas balsu skaitu ar šādiem skaitļiem: 1, 2, 3, 4 u. t. t., lai dabūtu kandidātus. Piemēra pēc ņemsim šādas partijas ar attiecīgu balsu skaitu:

Dalītāji:	I. part.	II. part.	III. part.	IV. part.
1.	**1200** balsis	**1008** balsis	**612** balsis	300 balsis.
2.	**600** „	504 „	306 „	150 „
3.	400 „	336 „	u. t. t.	u. t. t.
4.	300 „	252 „		

Ja būtu jāievēl viens deputāts, tad būs pirmās partijas kandidāts. Ja būtu jāievēl 4 deputāti, tad I. partija dabūs 2 deputātus, II. — vienu un III. — 1. Ar šo mums dota iespēja, ka ne katra partija var dabūt deputātu, bet gan dota iespēja, turoties pēc zināmas listes, ievēlēt jeb tiesību balsot par sev vēlamu kandidātu. Šinī ziņā tā ir ideāla sistēma.

Iepriekšējā lekcijā mēs apskatījām vēlēšanu sistēmas, un beidzot apstājāmies pie proporcionelām vēlēšanām. Jāsaka, kā pavisam pastāv 3 proporcionālitātes sistēmas. 1) Viena pastāv tajā apstāklī, ka tikai proporcionelā kārtā var vēlēt ar negrozāmām listēm. Šāda sistēma jau ilgāku laiku pastāvēja Serbijā. Katrā listē var uzstādīt kandidātus, no kuriem kandidāti parlamentā ieiet tādā kārtībā, kā tie iesniegti tieši no listu iesniedzējiem. 2) Šai sistēmā listes sarakstu var grozīt tādā kārtā, kā no tās pašas partijas var nosaukt vairāk vēlamos kandidātus. 3) 1906. g. tika ievesta jaukta grozīta proporc. sistēma. Piem.: teiksim, kā «K» apgabalā jāievēl 12 tautas priekšstāvji. Liste izskatās apm. šādā veidā:

1. Kārkliņš	8. Zaļums	«A» partija № 7.
2. Laiminš	9.	
3. Matke	10.	15. .....
4. Niklass	11.	16. .....
5. Puriņš	12.	17. .....
6. Olavs	13.	18. .....
7. Šteins	14.	19. .....

Listes paraugs.

Kad grib iesniegt kandidātu listi, tad vajazdīgs būt 100 iesniedzējiem, kuriem jāuzdod pases Nr.Nr. un dzīves vieta, kā arī jābūt uzrakstītam listē atrodošos kandidātu rakstiska piekrišana, kā vēlās kandidēt tādā un tādā partijā, pie kam šādas listes iesniedzamas 20 dienas iepriekš vēlēšanu pirmās dienas. Balstiesīgo iedzīvotāju skaits jādala uz 100, jo Saeimā ir 100 tautas priekšstāvji, pie kam balstiesīgo vēlētāju skaits jādala ar iepriekš. rezultāta skaitli, kas tad noteiktu priekšstāvju skaitu noteiktā apgabalā. Piem.: teiksim, kā balstiesīgo iedzīv. ir 1.000.000. Dalot šo skaitli ar 100, dabūsim rezultātā skaitli, kurš noteiks, cik tautas priekšstāvji varēs ieiet Saeimā.

1.000.000 : 100 = **10.000.**

Tas kandidāts, kas atrodas listē un dabūjis 10.000 balsis, tiks uzņemts Saeimā kā deputāts. Šo skaitli, t. i. 10.000 sauc par mētru.

Ņemsim otru piemēru: «3 partijās pavisam dotā iecirknī atdotas 30.000 balsis. Jāievēl 3 kandidāti.»

Partija A dabūjusi dotā iecir.				15.000 bal.	Katra partija dabūs pa 1 kandidātam.
„ B	„	„	„	9.000 „	
„ C	„	„	„	6.000 „	

Kā redzam no šī piemēra, tad še pie Heras aprēķināšanas sistemas nekāda proporcionālitāte netiek izvesta. Tamdēļ, lai panāktu absolūtu proporcionālitāti, vajaga ievest kaut ko citu. Piem.: «Ņemsim augšminētās partijas ar attiecīgām balsīm, pie kam arī jāievēl 3 kandidāti.»

Past. dalitāji	A part.	B part.	C part.
1	15.000 balsis	9.000 balsis	6.000 balsis.
2	7.500 „	4.500 „	3.000 „
3	5.000 „	3.000 „	2.000 „

Pirmais kanditāts būs partijai A ar 15.000 balsīm
Otrais „ „ „ B „ 9.000 „ bet
Trešais „ „ „ A „ 7.500 „

nevis kā augšējā piemērā, kur trešo kandidātu dabūja partija C ar 6.000 balsīm.

Lai konstatētu to, kāds no kandidātiem tiks ievēlēts, tad augšminētā listē izgriež attiecīgo četrstūrveidīgo laukumiņu, kuŗā atrodas kandidāta vārds un uzvārds. Šo četrstūrveidīgo laukumiņu sauc par talonu. Talonus saskaitot, noskaidrojās, kuŗš no kandidātiem tiks ievēlēts.

Proporcionelās vēlēšanu sistēmas pretinieki aizrāda, kā tā nav pareiza, jo tautas uzdevums ir pasīvi atspoguļot un organizēt savu pārliecību, caur ko nav no svara, kā kādas mazākas partijas ienāktu šai atspoguļojumā neproporcioneli. No otras puses tiek aizrādīts, ka prop. vēlēšanu sistēma nedod iespēju ievest organizētu valdīšanu.

Saeimas sanākšana un darbība.

Agrāk parlamenta sasaukšana bij atkariga no izpildvaŗas. Ja tā negribēja sasaukt attiecīgo parlamentu, tad viņš nebij spējīgs uzstāties uz saviem pamatiem. Vēlāk šis stāvoklis tika grozīts. Arī Latv. Satversmes neaprobežotība izteī-

cās 11., 12. un 13. pantos. Pie mums Saeimas vēlēšanas nestāv sakarā ar izpildu varu. Tas pats ir sakāms arī par citām valstīm. Pie mums vēlēšanas notiek automātiski. Nav vajadzība būt kādai pavēlei, aktam, kas nāktu no izpildu varas. Automatiskā veidā ir noteikta arī Saeimas sanākšanas diena un vieta (L. S. 15. p.). Latvijas konstitūcija šinī ziņā atdalās ļoti dziļi no izpildu varas atrašanās rokām citās valstīs. Visā citā darbā, Saeima tiek regulēta ar noteikumiem, kuri atrodas tā saucamos kārtības rullos. Kārtības rulļi noteic sīkākā veidā darbību, t. i., kā izvēlēt komisijas ar noteiktu locekļu skaitu un uzdevumiem. No komisijām raksturīgākās ir budžeta, finansu, publisko tiesību komisijas, juridiskā (izšķir juridiskus jautājumus, izņemot valsts tiesību jautāumus), pašvaldības, agrar- un saimnieciskās komisijas, peticiju un sūdzibu komisijas, redakcijas komisija. Plenārsēdē attiecīgie komisiju priekšstāvji referē par attiecīgo likumprojektu būtību un saturu. Īstais likumdošanas darbs notiek komisijās. Katrā komisijas sēdē tiek aicināti attiecīgo resoru priekšstāvji. Šinīs komisijās katrs likums tiek izņemts 3 lasījumos. Pie 1. lasījuma tiek ņemti vērā likuma pamati, pie 2. lasījuma — katrs pants pēc sava satura un pie 3. lasījuma — tiek salīdzināts ar citiem likumiem. Saeimai ir arī tiesība izvēlēt izmeklēšanas komisiju noteiktiem gadījumiem, kurai jānāk sakarā ar prokuratūru. Bez tam Saeimai arī kontroles tiesības. Tas tiek darīts caur interpelācijām un pieprasījumiem atsevišķiem ministriem. Viss tas zināmā mērā liecina par to, ka valsts funkciju dalīšana netiek visai konzekventi izvesta dzīvē.

Kārtibas rulļi

Lai izprastu kārtības rullus, tad jāatskatās uz vēsturi. Jau viduslaikos Anglijas parlaments bij izstrādājis orderi — izdevis likumus valdības jautājumos. Šis pirmais orderis — rulļi, bij paraugs citu zemju parlamentāriskai iekārtai. Bentha ir pirmais no zinātniekiem, kas jau 18. g. s. rakstījis par šiem rullīem grāmatā: «Apcerējums par parlamentārisko praksi.» Tur, kur pastāv monarkistiskā iekārta, tur šos k. rullus izdod tā, kā publicē visus citus likumus. Pēdējos gados visur šie

ruļļi tiek uzskatīti par autonomiem tanī ziņā, lai parlaments pats sev noteiktu darbības kārtību un pamatus. Lai to izvestu dzīvē, L. S. 21. p. ir teikts: «Iekšējas darbības un kārtības noteikšanai Saeima izstrādā sev kārtības rulli.» Tā tad nekāda cita iestāde kārtības ruļļu izstrādāšanā nevar piedalīties. Saeimas kārtības ruļļi ir plašāki un normē likumdošanas darbu sīkāki, nekā Satversme, kas rāda, ka Saeimas kārtības ruļļi ir sarežģīti Attiecīgie Satversmes panti par Saeimu tiek plašāki normēti Saeimas kārtības ruļļos. Piem. L. S. 27. p. ir sacīts vispārīgi, ka Saeimai ir tiesības iesniegt ministriem pieprasījumus un jautājumus. Šinī pantā gandrīz kā nekas nav sacīts, bet gan ir konstatējams; ka tautas priekšstāvniecībai ir tiesības uz to. Bet pati šī nosacījuma matērija noteikta Saeimas kārtības ruļļos jo sīki (15 pantos).

Vispārīgi jāsaka, ka pastāv 2 šķiras pieprasījumi: 1) jautājumi un 2) pieprasījumi.

1) 94. p. ir sacīts, ka vajadzīgs 5 deputātiem piedalīties, lai iesniegtu jautājumu. Lai to motivētu, pirmam no saraksta minētiem deputātiem ir tiesība dabūt vārdu jautājuma motivēšanā. Jautājums pats par sevi tālākas sekas nevar izsaukt, bet tikai ierosināt, pacelt kaut ko. Katrs ministrs šai ziņā ir saistīts ar termiņu, atbildot uz attiecīgo jautājumu. Kad ministrs devis atbildi, ar jautājumu vairs nenotiek nekas. Ja grib par šo jautājumu debatēt, jadabū 20 deputātu parakstī. Nav pielaižami pie jautājuma ne balsošana, ne pārejas formula, kurai ir tā nozīme, kā var izteikt piekrišanu vai ne, uzticību vai neuzticību kabinetam vai atsevišķam ministrim.

2) Pārejas formulu var pielaist tikai tad, ja ir noticis pieprasījums. Lai izvestu pieprasījumu, vajadzīgi 10 deputātu paraksti, pie kam šinī gadījumā arī pirmais parakstītajs var ņemt vārdu pieprasījuma motivēšanai. Steidzamības pieprasījumu ceļ priekšā pirmā Saeimas sēdē. Te notiek tad 2 balsošanas: a) vai pieprasījums tiek pieņemts un b) ja pieņemts, tad ne vēlāk kā 7 dienu laikā ministru prezidentam jāatbild, pēc kam notiek tālākā balsošana.

Šī kārtība bij jau sastopama arī vecos laikos. Pirmais pieprasījums notika 1721. g. Anglijas parlamentā. Viņu parlamenta pieprasījumiem un jautājumiem ir pavisam cits raksturs. Tur zināmās stundās tiek uzstādīti jautājumi ministriem.

Francijā, un vispārīgi konstitucionelās valstīs, pieprasījumiem ir dots ārkārtējs raksturs — ar to, ka tikai zināmos momentos jautājumi un pieprasījumi tiek uzstādīti. No šīm zemēm esam arī mēs savus pieprasījumus patapinājuši.

Ja valdība grib atteikties no paskaidrojumiem, tad tai tas jāmotivē, tas var notikt aiz saproamiem iemesliem, kā flotes lietās u. t. t., u. t. t. Pieprasījumi un jautājumi uzskatāmi vairāk kā uzraudzības darbs. Šinī ziņā dažos parlamentos valdība uzskatāma ne tikai kā savus pienākumus izpildoša, bet arī tad, ja viņai rodas sajūta, kā parlaments nav apmierināts.

Mums vēl pastāv tā sauktās p e t i c i j a s. Pie plenārsēdēm ar peticijām nevar griesties, bet gan — pie peticiju komisijas. Tas runā pretī varas sadalīšanai, likumdošanas, tiesu un izpildu varas, jo ja uzskatām tiesas, sākot ar miertiesām, un beidzot ar senātu, kuras normālā veidā funkcionē, tad nevajadzētu dot citai varai iejaukties viņas darbībā. Bet, neskatoties uz to, tomēr peticijas bij jāieved, attiecībā uz agrarreformas likumu, kurš ir tik plašs, ka centrālā zemes ierīcības komiteja nav spējīga visus sarežģījumus un pārpratumus noskaidrot. Viduslaikos jau nu gan tas būtu saprotams, bet pie mums, tas ir jautājums. Anglijā peticijas varēja iesniegt tieši karālim. Mūsu laikos mutiskas peticijas nav iespējams sniegt. Tagad lielākā daļa peticijas tiek iesūtītas Saeimas peticiju komisijai, turpat caurskatītas un virzītas attiecīgiem resoriem, prokuraturai u. t. t. Peticiju ceļā var noskaidrot lietas, kuras varbūt, citā ceļā nav atklājamas. Teoretiski peticijas ir novecojušās (arī no tiesiskā redzes stāvokļa).

Likumdošanas techniskā gaita.

Likumd. gaita formulēta arī galv. kārtā kārtības ruļļos, bet maz Latv. Satversmē. Likumdošanas darbs tiek izvests plašā apmērā. Ne tikai Saeimā var ierosināt likumus. Te jāizšķir likuma ierosināšana un likumdošana kā tāda. Likumus var ierosināt arī Valsts prezidents (74. k. ruļļu p. sakrīt šinī ziņā gandrīz ar L. S. 65. p.), Katrā komisijā, kā arī plenārsēdēs pastāv 3 lasījumi, lai visnopietnāk varētu ko grozīt. 1. lasījums ir vispārīgs, lai noskaidrotu pašu likuma saturu, t. i.,

kā katram likuma paraugam tiek piestiprināts likuma projekts un paskaidrojumi. Tad vispārīgi šinī lasījumā debatē tikai par likumprojekta principiem. 2. lasījums notiek pēc pantiem. Lasīšana pēc pantiem var notikt tikai tad, ja 2. lasījums ir pieņemts. Šinī jautājumā var katrs priekšstāvis uzstāties. Šis ir tas izšķirošais lasījums. Lai labāk garantētu nopietnību, tad tiek ievests starp 2. un 3. lasījumu 2 nedēļas liels pārtraukums. Pēc tam sūta viņu atpakaļ pirmai likumdošanas nodaļā — komisijā, kur saskaņo pārlabojumus ar pirmātnējo tekstu. Visu to varētu šematiskā veidā paskaidrot:

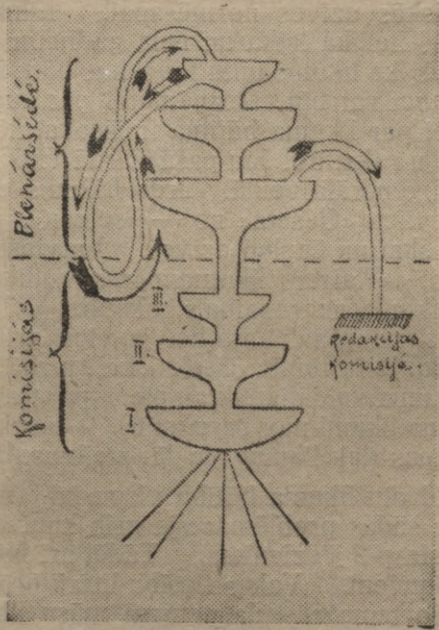

Likumdošanas techn. gaitas šematisks zīmējums.

Ja likums steidzami jāpieņem, tad tas norit ātrāk. 3. lasījumā notiek tikai apspriede par ievestiem pārlabojumu pantiem. Kad 3. lasījums tiek pieņemts, tad likums tiek visā visumā nobalsots. Tas neattiecās uz budžetu, jo pēdējais ne-

raksta priekšā pavēles, ne arī aizligumus, viņam nav parastais likuma raksturs. Tādēļ budžetam nav šī 3. lasījuma, viņam pastāv tikai 2 lasījumi: pirmais un otrais.

Likumi un rīkojumi.

Vispirms apskatīsim to, kas ir likums un kādas pazīmes pastāv likumā. Likums tiek uzskatīts kā zināma norma, kuŗa ir dota sabiedriskās dzīves normēšanai. Likums ir plašs un domāts priekš lielāka laika un liela gadījumu skaita. Mēs varam iedomāties, ka likums būtu tāds, kas būtu izdots tikai dotam gadījumam, bet var būt arī izņēmumi, par kuŗiem tagad nerunāsim. Runājot par likuma būtību, ir jāsaka, kā likums ir noteikts ar vispārēju rakstūru. Jau pašā vārdā viņš izpaužās visās valodās jau savā ģenerālā veidā. Vārds «Likums» cēlies no vārda «likt», tāpat, kā vācu «Gesetz« no — «setzen». Likumam jāliek pamats tiesiskai un ētiskai dzīvei. Latviešiem pastāv populārs izteiciens: «Katram likumam ir savs līkums.» Ar to tiek pastrīpots likuma negrozamais rakstūrs. Tas nozīmē, kā likums ir stingrs, neapšaubāms, bet ja viņu grib pārkāpt, tad jāapiet ar līkumu. Ir tomēr jāsaka, ka katrai tiesību normai vajadzētu būt likuma veidā izteiktai, piem. parašas (pēdējām liela nozīme tur, kur likumi nav uzrakstīti). Jāsaka gan, kā modernā laikā normas tiek likuma veidā izteiktas.

Lai noskaidrotu likuma būtību vispusīgi, valsts tiesībās, visi pieturas pie šādas problēmas: ja grib kaut ko aptvert, tad jāņem starpība starp 2 jēdzieniem. Tādēļ arī mēs salīdzināsim likumus ar rīkojumiem. Valsts tiesību literātūrā pastāv vesela biblioteka par šo tematu. Ja ņemam mūsu likumu krājumu, tad redzēsim, kā virsrakstā ir teikts: «Likumu un rīkojumu avots.» Pirmais nosaukums bij šāds: «Likumu un valdības rīkojumu krājums.»

Lai noskaidrotu likumdošanas būtību, tad jāapskata vaŗas dalīšana likumdošanas nozarē. Tiesai ir tiesība zināmos apmēros pārbaudīt likumu pareizību (piem. Ziem. Am. Sav. V.), kuŗus apstrīda attiecīgās iestādes vai fiziskās personas. Te Ziem.-Amerikas augstākā tiesa 1905. g. bij atzinusi 104 likumus un 1906. g. — 98 likumus par nekonstitucioneliem. Tā tad li-

kumam vajaga ietilpt satversmes rāmjos, t. i. viņiem jābūt saskaņā ar konstitūciju. Tamdēļ arī var teikt, kā likumam vajaga būt saskaņā ar konstitūciju, bet rīkojumam ar likumu. To varētu izteikt šematiski tādā veidā:

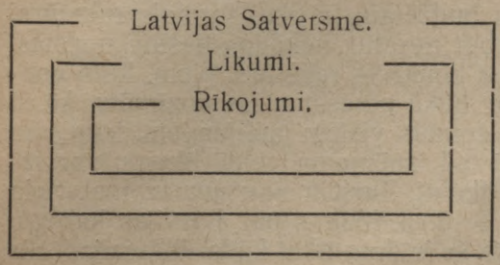

Tā šēma nenozīmē, ka Satversmes likumu apjoms ir plašāks, nekā vienkāršo likumu apjoms vai skaitlis. Gluži citādi — šēma tikai pierāda, ka saskaņai jābūt starp satversmi, likumiem un rīkojumiem.

Kā Francijā, tā arī Vācijā, valsts tiesībās zinatnē mēgināja šo starpību izcelt un aptvert. Vācu v. tiesību zinātnieks Labands uzstādījis formelu uzskatu par likumiem un rīkojumiem: «Kas iziet no parlamenta, ir likums un kas iziet no valdības — ir rīkojums.» No šī redzes stāvokļa nebūtu vajadzīgs nemaz vārds «valdības» rīkojumi, kurš tiek minēts pie mums, jo valdība nevar iztikt bez rīkojumu izdošanas. Bez šī formelā, pastāv arī materialais viedoklis: «Mums jāpēta dzīve un jākonstatē, vai īsti norma dod vispārējas uzvešanās robežas, vai interesējas par visiem gadījumiem. Ja tas ir tā, tad tas ir likums, pretējā gadījumā ir rīkojums.» Šis viedoklis prasa liélāku iedziļināšanos un likums būs tas, kas noteikts vispārēju normu veidā, kas domāts uz doto cilvēku, subjektu, bet zīmējās uz visiem gadījumiem. Pastāv vēl viens uzskats, kurš izceļ materielo starpību starp likumiem un rīkojumiem, un proti: Tās normas, kuras ir vissvarīgākās — ir konstitucioneli likumi. Bez viņiem valsts nevar pastāvēt kā tāda. Pēc tam nāk orgāniskie likumi, kuri noteic pastāvīgās normas priekš pastāvīgām dzīves un juridiskām attiecībām, un beidzot rīkojumi, — kuriem pēc mater. viedokļa, piemīt tikai gadījumu vai provizorisks rakstūrs.

Paceļās jautājums, vai katrreiz formels likums ir likums materiālā ziņā un vai visi formeli rīkojumi ir rīkojumi materiālā ziņā?

Lielākā daļa no formeliem likumiem aptver materielus likumus, jo likumu iestāžu izdotie likumi ir reizē ar to formel. un materieli, piem. zemes piešķiršanas likums būs ne tikai formels, bet arī materiels, jo zemes piešķiršana attiecas ne uz dotiem gadījumiem, personām, bet uz Latvijā pastāvošo zemes piešķiršanas veidu. Ir arī izņēmuma veids: var pieņemt likumu ar formelu rakstūru, bet viņš nebūs materiels, piem. valsts budžets. Valdības budžētam ir tikai formels rakstūrs, jo viņš iziet no Saeimas, bet nesatur nekādas tiesību normas. Ņemsim rīkojumu, kuram ir konkrēts rakstūrs, piem. kino cenzūrai, vai, arī rīkojums par baku potēšanu, tas nozīmētu, kā šī parādība nav nejauša, bet domāts visiem gadījumiem, kaut gan tomēr tas ir rīkojums: tā tad izņēmuma veidā likumu var izdot rīkojumu formā. Ir likumi, kuriem nav nemaz materiela likuma rakstūrs, piem. L. S. 4. p. likums par Latvijas karogu. Šis nav materiels likums, jo še ir dota tikai kāda definīcija. Šis likums varētu būt saprotams tikai sakarā ar citiem likumiem, piem. valsts svētkos neviens nedrīksēs izkārt kādu privāto karogu Latvijas karoga vietā. Vispārīgi jāsaka, ka no materielā redzes stāvokļa likumam ir abstrakts rakstūrs, bet rīkojumam — konkrets. Likumam ir arī pavēles rakstūrs. Tā tad likuma jēdziens aptver ne tikai normēšanu, bet arī pavēli. Pēc mūsu pastāvošām normām ir izteikts, kā valdības orgāni no formelā redzes stāvokļa var izdot rīkojumus, bet var būt tādi momenti, kur izdod likumus. Piem. 81. p. ir teikts, kā ministru kabinets var izdot noteikumus, kuriem ir likuma spēks, pie kam teikts, ka tie izdoti laikā starp Saeimas sesijām.

Franču zinātnieks Duguit nepiedod lielu nozīmi formelam viedoklim. Viņš saka, ka «materielā starpība esot vissvarīgākā.» Formelam raksturam ir tā starpība, kā, ja mums būs rīkojums, kam rakstūrs vai saturs ir tāds pats, kā likumam, tad tādu rīkojumu var pārsūdzēt, ja tāds noteikums nav ietērpts likuma veidā, tad to nevar pārsūdzēt augstākā administrātīvā tiesā. Vissvarīgākā ir materielā starpība. Ja materiels likums tiks izdots rīkojuma veidā, piem. žūpības likums, tad iznāktu, ka, vai nu normas izdotas caur Saeimu, vai administrātīvu orgānu piekrišanu, bet juridiskā starpība pastāvēs iekš tā, kā likumu nevarēs pārsūdzēt, bet rīkojumu varēs. Duguit saka, ka «rīkojumi par administratīviem aktiem ir indirekti un konkreta satura, kas var rast subjektīvu tiesību.»

Nav izslēgts, kā parlaments var izdot materielu likumu tiesu rezolucijas veidā. Tas visbiežāk notiek Anglijā, kad piemēram tiek izdots ekspropriēšanas likums jeb atsvabināšanas likums. Šinī ziņā parlaments pieturās pie tiesas procesa, pieaicinādams un izklaušinādams atsevišķas personas. Te norisinas kaut kas līdzīgs tiesas lēmumam, kas caur parlamentu iegūst likuma tiesības.

Ja salīdzinām likumu ar parašu, tad redzam, ka te ir kaut kas cits. Paraša ir tāda norma, kas šeit iedomāts pagātnē vai tagadnē, un domātas, lai noskaidrotu zināma jautājuma stāvokli. Likums ir kaut kas cits. Viņš tiek izdots nākamiem laikiem, — bet parašas ne.

Rezumējot visu sacīto par 81. p., šiem likumiem, kuŗi izdoti rīkojumu veidā, jāteic, ka valsts tiesību doktrīna izved šos likumus sevišķā šķirā — ārkārtējos rīkojumos. Tas ir tikai izņēmuma veids.

[-0,04]